

Fizika tuge

Georgi Gospodinov

Fizika tuge

prevela s bugarskog
Ksenija Banović

Fraktura

traduki

Objavlivanje ovog djela omogućeno je uz potporu književne mreže TRADUKI, čiji su članovi Savezno ministarstvo za Europu, integraciju i vanjske poslove Republike Austrije, Ministarstvo vanjskih poslova Savezne Republike Njemačke, Švicarska zaklada za kulturu Pro Helvetia, KulturKontakt Austria (po nalogu Ureda saveznog kancelara Republike Austrije), Goethe-Institut, Javna agencija za knjigu Republike Slovenije (JAK), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Resor za kulturu Vlade Kneževine Liechtenstein, Zaklada za kulturu Liechtenstein, Ministarstvo kulture Republike Albanije, Ministarstvo kulture i informiranja Republike Srbije, Ministarstvo kulture i nacionalnog identiteta Rumunjske, Ministarstvo kulture Crne Gore, Ministarstvo kulture Republike Makedonije, Sajam knjiga u Leipzigu i Zaklada S. Fischer.

Naslov izvornika *Fizika na tagata*

© 2011 Georgi Gospodinov

© za hrvatsko izdanje Fraktura, 2018.

© za prijevod Zaklada S. Fischer po nalogu programa TRADUKI

Fotografije i ilustracije u knjizi iz autorove su arhive,
osim ako je drugačije navedeno.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati
u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja nakladnika.

ISBN 978-953-266-937-4

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 989852

Epigrafika

*O mytho é o nada que é tudo.**

F. Pessoa, *Poruka*

Postoje samo djetinjstvo i smrt. I ništa drugo između...

Gaustin, *Izabrane autobiografije*

Svijet više nije čaroban. Napušten si.

Borghes, 1964.

...I evo dolazim na poljane i u velike dvorane pamćenja, gdje je riznica
nebrojenih slika...

Sveti Augustin, *Ispovijesti*, knj. X.**

Samo kratkotrajno i efemerno vrijedno je zapisivanja.

Gaustin, *Napušteni*

* Port. Mit je sve ono što ne postoji. (Sve fusnote op. prev.)

** Sv. Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, prijevod Stjepan Hosu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

Obuzima me želja da letim, da plivam, da lajem, da mučem, da urlam. Hteo bih da imam krila, oklop, koru, da ispuštam dim, da imam surlu, da izvijam telo, da se selim svuda, da budem u svemu, da se moje čestice odvajaju od mene zajedno s mirisima, da se razvijam kao biljke, da tečem kao voda... da prodrem u svaki atom, da se spustim do dna materije – da budem materija.

Gustave Flaubert, *Iskuš enje Svetog Antonija**

...mixing
memory and desire...**

T. S. Eliot, *Pusta zemlja*

Čisti žanrovi ne zanimaju me previše. Roman nije arijevac.

Gaustin, *Roman i ništa*

Ako čitaocu tako više odgovara, on ovu knjigu može čitati kao umetničku prozu...

Ernest Hemingway, *Pokretni praznik****

* G. Flober, *Iskuš enje Svetog Antonija*, prijevod Milica Carcaračević, Mono&Manjana, Beograd, 2005.

** Engl. ...miješa / sjećanje i želju; T. S. Eliot, pjesma "Pokop mrtvac", iz zbirke *Pusta zemlja*.

*** E. Hemingvej, *Pokretni praznik*, prijevod Aleksandar V. Stefanović, Prosveta, Beograd, 1964.

Rođen sam krajem kolovoza 1913. kao ljudsko biće muškog spola. Ne znam točan datum. Čekali su nekoliko dana da vide hoću li preživjeti i onda su me upisali. Tako su činili sa svima. Ljetni radovi bili su pri kraju, trebalo je još ponešto pokupiti s polja, krava se otelila, brige oko nje. Počinjao je Svjetski rat. Prebolio sam i njega zajedno s nizom dječjih bolesti – vodene kozice, male boginje itd.

Rođen sam dva sata prije izlaska sunca kao vinska mušica. Umrijet ću večeras, nakon zalaska sunca.

Rođen sam 1. siječnja 1968. kao ljudsko biće muškog spola. Sjećam se u detalje cijele 1968., od početka do kraja. Ne sjećam se ničega iz godine u kojoj smo sada. Čak ne znam ni koja je.

Oduvijek sam bio rođen. Još uvijek se sjećam početka ledenog doba i kraja Hladnoga rata. Prizor izumirućih dinosaura (iz obiju epoha) jedan je od najnepodnošljivijih koje sam vidio.

Još uvijek nisam rođen. Tek predstojim. Star sam minus sedam mjeseci. Ne znam kako se računa to negativno vrijeme u utrobi. Velik sam, velika sam (još mi ne znaju spol) poput masline, težim gram i pol. Rep mi se postupno povlači. Životinja u meni odlazi, mašući mi iščezavajućim repom. Izgleda da sam izabran da budem ljudsko biće. Ovdje je tamno i ušušno, vezan sam za nešto što se miče.

ČAROBNJAK

I tada mi jedan čarobnjak zgrabi kačket s glave, provuče prst kroz njega i napravi evo ovaliku rupu. Rasplakao sam se, kako ću se vratiti kući s probušenim kačketom. On se nasmija, puhnu u njega i – gle ti čuda – opet je postao čitav. Veliki čarobnjak!

Ma daj, djede, pa to je mađioničar, čujem sebe kako mu govorim.

Tada su bili čarobnjaci, kaže mi djed, a tek poslije su postali mađioničari.

Ali ja sam već tamo, dvanaest mi je godina, vjerojatno je 1925. Evo i pet banki koju stišćem u ruci, vlažnu od znoja, osjećam njezine rubove. Prvi put sam na sajmu s novcem.

Ovamo, narodeeee... Dođite vidjeti zmiju pitona, od glave do repa tri metra, od repa do glave još toliko...

Majko mila, kakva li je to zmija duga šest metara... Hej, čekaj malo, kud' bez para, daj petaka... Ali ja imam samo pet, pa ne mogu ih dati za jednu zmiju...

Preko puta prodaju pomade, glinu i boju za kosu.

Boja za brke, pamet za tuke...

A tko je ovaj čovjek oko kojeg su se skupile uplakane babe?

Nikolica, ratni zarobljenik, vratio se kući i čuo mlada mu za drugoga pošla, Nikolica je kraj đerma presrete i glavu joj odsječe, a glava sve leti i govori, Nikolice, dragi, što učini... Hajde, sad, plačite, babe...

I babe se slomiše plaćući... *I kupite si pjesmaricu da vidite kakva se*

to greška učinila, nevina se mlada izgubila... Prodavač pjesmarica. Pa, kakva li je to bila greška...

Ljudi, ljudi, sudaram se s njima, a ja stišćem pare, samo da ti ih ne ukradu, govori mi otac dok mi ih daje.

Stop. Agup. Sirup. Napisano velikim slovima, ružičastim poput sirupa. Gutam pljuvačku. Da popijem jedan...

Hajde na šećerne pijetloveeeee... iskušava me vrag, prerušen u babu Armenku. *Tko razumije, tu zastaje...* I što sad? Sirup ili pijetlovi? Stojim raskoljen, gutam pljuvačku i nikako da odlučim. Djed u meni ne može odlučiti. Eto, odakle dolazi ta neodlučnost koja će me poslije mučiti. Vidim se kako sjedim tamo, mršav, štrkljav, oguljena koljena, s kačketom koji će mađioničar poslije probušiti, zblenut i iskušavan od svijeta koji mi se nudi uokolo. Udaljavam se još malo u stranu, gledam sebe iz ptičje perspektive, oko mene svi jurcaju, ja stojim, i moj djed stoji, nas dvojica u jednome tijelu.

Hop, jedna ruka otima mi kačket s glave. Stigao sam do čarobnjakova stolića. Polako, neću plakati, znam dobro što će se dogoditi. Evo i čarobnjakova prsta s druge strane platna, ajoj, kakva rupa. Svjetina oko mene umire od smijeha. Netko me udara po golom vratu, čak mi suze naviru na oči. Ja čekam, ali čarobnjak kao da je zaboravio nastavak priče, ostavlja mi probušeni kačket sa strane, prinosi svoju ruku mojim ustima, okreće je i, kakvog li užasa, usta su mi zaključana. Ne mogu ih otvoriti. Zanimemio sam, ovi oko mene puknut će od smijeha. Pokušavam nešto uzviknuti, ali iz grla dopire samo mukanje. Mmmm. Mmmm.

Hari Stoev stigao je na sajam. Hari Stoev vratio se iz Amerike...*

I jedan krupan muškarac u gradskom odijelu razdvaja gomilu koja s poštovanjem šapuće i pozdravlja ga. Hari Stoev – drugi Dan Kolov,** bugarski idol. Noge mu vrijede milijun američkih para, reče

* Hari Stoev (r. 1898.), bugarski hrvač koji se proslavio u Americi.

** Dončo Kolov Danev (1892.–1940.), također bugarski hrvač kojeg mnogi smatraju najvećom legendom u borilačkim vještinama.

netko iza mene. Napravi im hvat ključa s nogama i davi ih, tako da ne mogu ni mrdnuti. A zovu ga “smrtonosni hvat”, šapuće netko drugi.

Jasno si predočavam podavljene hrvače, povaljane jednog preko drugog na strunjači i osjećam kako mi ponestaje zraka, kao da sam sâm zapeo u hvatu Harija Stoeva. Žurim se maknuti, a gomila kreće za njim. I u tom trenutku čujem odnekud iza mojih leđa:

Ovamo, narodeee... Dijete s glavom bika. Čudo neviđeno. Mali Minotaur iz Labirinta, tek mu je dvanaest godina... Pet leva lako se pojede, pet leva brzo se popije, a za pet leva cijeli život ćeš pričati što si vidio!

Prema djedovu sjećanju on tu nije ulazio. Ali sad sam ja na Sajmu tog sjećanja, ja sam on i neodoljivo me privlači da uđem. Dajem petaka, opraštam se od zmije pitona i njezinih obmanjujućih šest metara, od ledenoga Agupova sirupa, od priče o zarobljeniku Nikolici, od šecernih pjeticila babe Armenke, mrtvoga hvata Harija Stoeva i ulijećem u šator. Kod Minotaura.

Odande pa nadalje nit djedova sjećanja stanjuje se, ali se ne prekida. Tvrдио je da se nije usudio ući, no ja uspijevam. Prešutio je. Jer ja sam tu, u njegovom sjećanju, a pitanje je bih li mogao nastaviti dalje da on tu nije bio prije mene? Ne znam, ali nešto tu nije u redu. Već sam u labirintu koji je, izgleda, jedan veliki polutamni šator. Ono što vidim toliko je drugačije od moje omiljene knjige starogrčkih mitova s crno-bijelim ilustracijama, u kojoj sam prvi put vidio čudovište Minotaura. Nemaju ništa zajedničko! Ovaj Minotaur nije strašan, nego tužan. Jedan melankolični Minotaur.

Na sredini šatora stoji željezni kavez oko pet-šest koraka dug i malo viši od čovjeka. Tanke metalne rešetke počele su tamnjeti od hrđe. Unutra se nalazi madrac i mali tronožac na jednom, te kanta vode i rasprostrta slama na drugom kraju. Jedan kut za čovjeka, drugi za zvijer.

Minotaur sjedi na stolcu, leđima okrenut publici. Šok ne izaziva činjenica što liči na zvijer, već to što je na neki način čovjek. I upravo to ljudsko zaprepašćuje. Tijelo mu je dječjačko, baš poput moga.

Prve mladenačke dlake na nogama, stopala s dugim prstima – tko

zna zašto, ali očekivao sam da vidim kopita. Kratke izbljedjele hlače do koljena, košulja kratkih rukava i... glava mladog bika. Pomalo nesrazmjerna u odnosu na tijelo, velika, maljava i teška. Kao da se priroda pokolebala. I ostavila sve između bika i čovjeka, uplašila se ili je bila malo rastresena. Ova glava nit' je samo glava bika, niti glava čovjeka. Kako opisati ono kad se i jezik također koleba i razdvaja. Lice (ili njuška?) – izduženo, čelo – povučeno lagano unazad, ali još uvijek masivno, s isturenim čeonim kostima. (Zapravo, nalik čelima svih muškaraca našeg roda. Na ovome mjestu nehotice prelazim rukom preko vlastite lubanje). Donja mu je čeljust vrlo isturena, izražena, usna poprilično puna. U čeljusti se uvijek krije najviše životinjskog, to životinjsko odatle zadnje nestaje. Oči su mu se razmaknule zbog izdužena i sa strane spljoštena lica (ili njuške). Po čitavome licu ima nekakve smeđe malje, ne bradu, nego malje. Samo oko ušiju i vrata te se malje učvršćuju u krzno, dlake rastu divlje i bez nekog reda. Na kraju, to je ipak više ljudsko biće nego bilo što drugo. Ima neke tuge u njemu, koju ni jedna druga životinja nema.

Kad se šator napuni, čovjek tjera dječaka-Minotaura da ustane. Diže se sa stolca i prvi put pogleda gomilu u šatoru. Obuhvaća nas pogledom okrećući glavom zbog očiju postrance postavljenih. Čini mi se da najduže zaustavlja pogled na meni. Da nismo istih godina?

Čovjek koji nas je uveo u šator (njegov vlasnik ili staratelj) počinje svoju priču. Jednu posebnu mješavinu legende i biografije, dorađivanu u hodu tijekom mnogobrojnih ponavljanja po sajmovima. Priču u kojoj se vremena sustižu i prepliću. Neki se događaji odvijaju sada, drugi u dalekoj i nezapamćenoj povijesti. Prostori se također miješaju, dvorci i podrumi, kretski carevi i lokalni pastiri grade labirint ove priče o dječaku-Minotauru, sve dok se ne izgubiš u njoj. Vijuga poput labirinta i, nažalost, nikada se neću moći vratiti putem njezinih tragova. Priču sa slijepim hodnicima, nitima koje se prekidaju, mrtvim kutovima i očitim neslaganjima. Što nevjerojatnijom zvuči, to joj više vjeruješ. Blijeda i pravolinijska, jedino kako je sada mogu prenijeti, bez čarolije one priče, otprilike ovako glasi:

Heljo, dječakov djed po majčinoj liniji, odgovoran za sunce

i zvijezde, navečer bi zaključavao sunce i izvodio zvijezde na nebo, poput stada na ispašu. Ujutro bi pokupio stado i puštao sunce na ispašu. Starčeva kći, Pasifaja, majka ovog ovdje dječaka – bila je krotka i lijepa, udala se za jednog velikog cara, eno tamo dolje, na otocima. To je bilo jako davno, još prije ratova. Bogato je to carstvo bilo, sam Gospod (njihov, lokalni) pio je rakiju s Carem otoka, poštivali su se, čak mu je podario jednog velikog bika bijele dlake, kojem su se čudom čudili. Prošle su godine i Gospod je poželio da mu baš tog bika prinesu za žrtvu. Omilio bik Caru Minji (Minosu, Minosu... dobaci netko) i odluči on prevariti Gospoda i zaklati drugoga bika, koji je također bio krupan i uhranjen. Ali zar se Gospodu laže? Saznao to Gospod, razljutio se i rekao *crkni, magarče, dok trava naraste*, sad ćeš ti vidjeti s kim imaš posla. I učini tako da krotka i vjerna Minjova žena Pasifaja počini grijeh s istim onim bikom ljepotanom (na ovom se mjestu među gomilom pronio uzdah neodobranja). I iz toga se rodi jedno dijete – tijelom čovjek, a licem bik – s glavom bika. Majka ga je dojila i čuvala, ali prevareni car Minjo nije mogao preživjeti tu bruku. Nije imao srca ubiti dojenče-Minotaura te zapovjedi da ga zaključaju u podrum dvorca. A taj je podrum bio pravi labirint, neki majstor zidar tako ga je napravio da, uđeš li u njega – izlaza ti nema. Majstor je biće bio iz našega kraja, naše momče – jer ovdašnji su majstori najbolji, dok su Grci bili lijeni (zvuk odobranja pronio se šatorom). Ni taj majstor poslije nije vidio koristi od toga, ali to je druga priča. I tako baciše unutra dječaka i s tri ga godine odvojiše od majke i oca. Možete samo zamisliti kako je bilo maloj anđeoskoj duši u toj mračnoj tamnici. (Na ovom mjestu ljudi počеше šmrcati, iako su i sami to činili svojim vlastitim balavcima, istina, ne zauvijek, ali na sat-dva zaključavajući ih iza debelih podrumskih zidova). Ubaciše ga tako u mrak, nastavio je pripovjedač, a dječak je plakao dan i noć, dozivajući svoju majku. Na kraju je Pasifaja uspjela izmoliti onog majstora zidara, koji je napravio labirint, da dječacića potajice izvuče, a na njegovo mjesto uvede pravog mladog bika. Ali to ne piše u knjizi, pametnjaković neki javlja se iz gomile. Ovo, naglasio je pripovjedač, treba ostati među nama, da ne bi kretske car Minjo saznao za prevaru, jer

on još o tome pojma nema. I tako su tajno oslobodili dječaka s glavom bika i potom ga tajno ukrcali na jedan brod za Atenu (isti onaj koji je navodno odlazio uzeti sedam atenskih djevojaka i mladića za Minotaura). Stiže tako mali Minotaur u Atenu, tamo ga nalazi jedan stari ribar, skriva ga u svoju kolibu, pazi godinu-dvije, a zatim predaje jednom našem čovjeku, pastiru, koji se zimi spuštao na jug, na ispašu sa svojim bivolima, čak tamo do Egeja. Uzmi ga, reče, jer među ljudima bijelog svijeta neće vidjeti, možda ga bivoli prihvate kao svoga. Eto, taj mi ga je pastir osobno predao prije nekoliko godina. Ne žele ga, kaže, ni bikovi, ne prihvaćaju ga kao svoga, plaše ga se, stado mi se rasipa i ne mogu ga više voditi sa sobom. Otada obilazim sajmove s jadnim siročićem, ostavljenim od majke i oca, nit' je ljudima čovjek, nit' je bikovima bik.

Dok priča teče, Minotaur je pognuo glavu, kao da se priča ne odnosi na njega, samo s vremena na vrijeme ispušta grleni zvuk. Isti onaj koji sam ispuštao i ja zaključanih usta.

Pokaži sad kako piješ vodu, vlasnik mu naređuje i Minotaur s očitim nezadovoljstvom pada na koljena, potapa lice u kantu i glasno srče. Pozdravi sad ove dobre ljude. Minotaur šuti i gleda u pod. Pozdravi ljude, još jednom ponavlja čovjek. Sada vidim da u jednoj ruci drži toljagu s oštrom bodljom na donjem kraju. Minotaur otvara usta i zareži jedno duboko, promuklo, nedruželjubivo Muuuuuu...

Ovime se seansa završava.

Okrećem se prije nego što izađem (posljednji) iz šatora i pogledi nam se na trenutak sretnu. Nikada se neću osloboditi osjećaja da odnekud poznajem to lice.

Vani se prisjećam da su mi usta još zaključana, a mali kačket probušen. Trčim prema štandu, ali od čarobnjaka ni traga. Tako sam izašao iz sjećanja ili sam zapravo tamo ostavio dvanaestogodišnjeg djeda. Zaključanih usta i poderana kačketa. Ali što mu je trebalo da u priči zataji ulazak kod Minotaura?